

LENIN I EL FILOSOFAR

MANUEL SACRISTAN

EDICIONS

horitzons

11015

EDICIONS

horitzons

LENIN I EL FILOSOFAR

M. SACRISTAN

TRADUCCIÓ CATALANA DE LA CONFERÈNCIA
DONADA A LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE
BARCELONA (SANT CUGAT) EL 23 D'ABRIL
DE 1970.

LENIN I LA FILOSOFIA ACADÈMICA

La insuficiència tècnica o professional dels escrits filosòfics de Lenin salta als ulls del lector. Per a ignorar-la cal la premeditació del demagog o l'obscuritat del devot. Però també es possible de diluir-la en la interpretació, com ha fet recentment Vittorio Strada en un article, tanmateix, ben penetrant i amb tanta informació com solen tenir-ne els d'aquest autor.(1).0 es pot esquivar parcialment el problema, passant a l'atac, com Althusser en el seu assaig de 1969, en el qual explica (amb fonament) el divorci entre Lenin i la filosofia acadèmica pel fet que " entre Lenin i la filosofia establerta hi ha una relació pròpiament intolerable: aquella per la qual la filosofia regnant se sent ferida en el mateix que té reprimat en si, en la política".(2). Però la qüestió té tota sola importància. L'estudi de la insuficiència acadèmica dels escrits de Lenin, la decisió de prendre-se-la seriosament, obre un camí a la comprensió de la seva manera de treballar intel·lectualment i fins d'algunes de les seves concepcions teòriques més

és el defecte més característic del filosofar de Lenin Recordem, només, les expeditives identificacions del pensament de Mach amb el de Berkeley, o del de Bogdànov amb el de Mach, a Materialisme i Empiriocriticisme. Aquest problema de les excessives simplificacions de Lenin s'agreuja pel fet que ell mateix les justifica a vegades agressivament, com quan escriu a Materialisme i Empiriocriticisme: "Els filòsofs professionals són molt afeccionats a dir sistemes originals de les diminutes alteracions que un o altre d'ells introdueix en la terminologia o en l'argumentació" (3). El menyspreu del matemàtic filosòfic -- matemàtic es concepte -- el porta a anular més o menys conscientment, reduint-les a vanitat o a mala intenció, peculiaritats de lèxic que poden tenir importància científica o potser ideològica, en tots dos casos d'interès per a la comprensió del reflex estructural de les lluites de classes. La innovació lèxica, sobretot, irrita visiblement Lenin, el qual no veu en les formulacions dels empiriocriticistes, per exemple, sinó una "malesa de /.../ terminologia quas científica, retorçada, premeditadament obscuridora de la cosa i feta per allunyar de la filosofia el gran públic" (ME 63). El misoneisme consegüent comporta la ingenuïtat de considerar "sentit humà" dels termes filosòfics el sentit encunyat -- generalment amb poca precisió -- per les anteriors generacions de filòsofs (ME 50).

La conseqüència més greu del vici de menyspreu del matemàtic filosòfic és la falsedat de l'argumentació, que es pot produir per verbalisme misoneista o per ignorància provincialiana de les peculiaritats d'àmbits filosòfics o culturals diferents d'aquell en què viu o s'ha format l'escriptor.

N'és exemple destacat i important (pel gran pes que Lenin atribueix a la lluita antireligiosa) la relació que V. Iltx afirma entre positivisme i "fideisme" (pensament religiós). Per a Lenin, format en tradicions culturals que amb prou feines coneixen religions com el catolicisme o l'islamisme, l'arrel única de l'irracionalisme fideista és l'agnosticisme dels positivistes de tot encuny: "¿Negarà potser Bogdànov que tots els partidaris conseqüents de Hume fan un lloc a aquelles idees Déu, lliure arbitri metafísic, etc./ precisament pel procediment de negar tota cosa en si? ¿Potser Bogdànov no sap res dels idealistes subjectius, que neguen tota cosa en si i d'aquesta manera fan lloc a aquelles idees? Unicament i exclusivament una filosofia que ensenyi que només existeix l'ésser sensible, que el món és matèria en moviment que el món extern

subjectiva, o sigui, només la filosofia del materialisme no serva cap lloc per a aquelles idees" (ME 208-209). Aquest exemple és interessant perquè mostra com el menyspreu de la diferència filosòfica pot tenir males conseqüències per a allò que sens dubte importava més a Lenin en escriure, per a l'acció en el pla ideològic de la lluita de classes: l'equiparació tendencial del pensament religiós amb l'agnosticisme positivista desarmaria el polemista obrer que, vivint en un ambient catòlic o panteista, s'atengués a aquest esquema massa simple, i ignorés que hi ha religions realistes i materialistes i tot, no menys que positivismes ateus.

Quan a la falsedat d'argumentació per reducció inconscient de les diferències filosòfiques a qüestions de lèxic, n'és potser l'exemple més instructiu l'al·lusió a Helmholtz a Materialisme i Empiriocriticisme. Lenin vol caracteritzar la inseqüència filosòfica que ell nota en científics importants. Cita un passatge de Helmholtz que diu: "He /.../ caracteritzat les impressions sensibles com a símbols de les circumstàncies del món extern, negant-los tota mena de semblança o igualtat amb allò que designen". I Lenin comenta: "Això és agnosticisme". I prossegueix: "Però una mica més enllà, en la mateixa pàgina, llegim: 'Les nostres intuïcions i representacions són efectes produïts pels objectes intuïts i representats en el nostre sistema nerviós i en la nostra consciència'. Això és materialisme" (ME 223). El curiós nominalisme involuntari, en realitat verbalisme de consignes, que aquí practica Lenin passa per alt coses tan òbvies com que la naturalesa d'efecte del vector d'un signe no implica (excepte per a un pensament màgic) la semblança d'aquest signe amb la causa significada.

SOBRE LA CRÍTICA DE L'EMPIRIOCRITICISME PER LENIN

La disputa amb l'empiriocriticisme pot ésser útil per a estimar la qüestió a propòsit d'un cas particular i, també, per a apreciar alguna motivació del procedir de Lenin, la qual cosa fóra ja un primer pas en el camí a uè hem al ludit

cisme consisteix bàsicament en la identificació d'aques¹ta doctrina amb un idealisme de tipus berkeleyà. Amb això s'entén que Lenin no ha percebut la diferència respecta a la tradició filosòfica que caracteritza el treball intel·lectual dels empiriocriticistes, així com el de Mach, el qual, tot i no deixar-se incloure en aquest corrent, en fou l'autor més important. Ja en el filosòfic purament els empiriocriticistes -- no solament Mach--, amb llur neutralisme epistemològic i llur noció d'experiència pura sostreta a la distinció subjecte/objecte, aporten un punt de vista que s'aparta considerablement del de Berkeley i no té amb el de Hume i el de Kant sinó la semblança -- important, però no pas identificadora -- de la filiació històrica. La peculiaritat important del "machisme", però, no està en aquest terreny de la filosofia del coneixement, sinó en el de la teoria de la ciència i en el de la divisió del treball científic. Mach fou un precursor immediat de tècniques i operacions intel·lectuals avui d'ús comú. Es tracta d'unes tècniques d'anàlisi dels conceptes, del llenguatge de les teories científiques, o de les disciplines científiques en vies de teorització, destinades a posar en manifest l'estructura i el funcionament intern d'aquests aparells intel·lectuals. L'aportació de Mach (i d'altres autors relacionats amb ell per comunitat de temàtica més que no pas d'escola, com Duhem) a la comprensió del mode de constituir-se i del funcionament de les teories científiques ha estat de considerable importància perquè es prengué consciència de problemes de metodologia formal i d'anàlisis dels diversos plans dels llenguatges científics (llur esquelet gramatical, modalitats de significar, eficàcia informativa, millor o pitjor disposició respecte a les operacions de verificació). Aquests problemes, diguem-ho de passada, tenen a veure amb alguns que avui va suggerint la mateixa producció material, a través dels seus incipients moments cibernètics. El llibre de Mach La mecànica exposada històricament en la seva evolució (1883) és un clàssic primerenc d'aquesta anàlisi interna de les disciplines científiques. Es podria dir, encara, tot i reconèixer la importància en aquest camp de les inspiracions de Hume i Kant, que l'aportació de l'empiriocriticisme és la invenció d'aquesta problemàtica que no es refereix directament al món natural i social, sinó a certs instruments útils per a la coneixença del món: les teories i els conceptes científics (els quals són també, no cal dir-ho, part del món social).

Des del punt de vista de la coneixença del món, l'ocupació amb teories i conceptes considerats en ells ma-

teixos i per ells mateixos resulta formalista i superficial. Lenin no veié la novetat d'aquests problemes, en bona part formals, de l'estructura i del funcionament del llenguatge científic, sinó que interpretà el treball dels empiriocriticistes com a filosofia en sentit tradicional, és a dir, com a enunciat directe sobre el món. Per això el treball de Mach li fa l'efecte d'una superficialitat extrema. Acostumat a la proverbial i fosca "profunditat" dels filòsofs idealistes alemanys, escriu sobre Mach a Materialisme i Empiriocriticisme: "El concepte analític de l'experiència pura", concepte d'un enunciat que no està mesclat amb res que no sigui això mateix experiència pura i, per tant, no és en si mateix sinó experiència". Experiència és experiència! I pensar que hi ha qui considera vertaderament profunda aquesta xerrameca pseudocientífica!" (ME 137). El concepte machià d'experiència pura és una reducció inicial al servei d'una anàlisi interna de les teories que esquivava les qüestions epistemològiques de tipus material; no aspira a la "profunditat", sinó a la precisió instrumental.

Allò que donà importància a la disputa de Lenin amb l'empiriocriticisme no fou la seva escassa comprensió dels temes d'aquest. Si només s'hagués tractat d'això, no s'hauria produït probablement la polèmica, car la temàtica fonamental de Mach no tenia per què sol·licitar l'atenció d'un dirigent revolucionari de començament de segle. Però els empiriocriticistes amb que Lenin combat (més que no pas polemitza) no són els professors Avenarius i Mach, sinó els seus companys de partit Bogdànov, Basàrov, Xuliàtikov, Lunatxarski, etc. I els neopositivistes (hereus de l'empiriocriticisme) que combatran (més que no pas discutiran) l'obra de Lenin, a la seva mort, no seran Carnap ni Neurath, sinó els comunistes "sovietistes", o dels consells, Pannekoek o Korsch, etc. Els machistes o empiriocriticistes contra qui polemitza Lenin el 1908-1909 formen un grup de bolxevics del qual destaca precisament l'home que havia estat el seu col·laborador principal en la constitució de la fracció: Bogdànov. I la pugna filosòfica discorria paral·lelament a un joc polític. Pel juliol de 1907 el Partit Obrer Socialdemòcrata Rus havia celebrat a Vyborg una conferència per tal de resoldre el problema de l'actitud a adoptar davant la III Duma Imperial. Aquesta Assemblea anava a ésser elegida segons una llei summament reaccionària, conseqüència de la derrota de la revolució de 1905. Els menxevics i Lenin votaren a favor de la participació del POSDR en aquelles eleccions ultrareaccionàries; Bogdànov prengué la direcció de la resta dels bolxevics,

vics restants s'atingueren a la disciplina de partit, però a la manera d'aleshores, abans de la prohibició de les fraccions: després de les eleccions a la III Duma es proclamaren "anul·ladors" dels mandats obtinguts pel partit i formularen una línia d'insurrecció armada que Lenin rebutjava en aquell moment per considerar que des de 1906 "la situació política concreta" era de reacció del poder i cansament de les masses. Bogdànov i els bolxevics llavors anomenats "d'esquerra" van concloure que Lenin s'havia tornat dretista, i així ho deien als alumnes que assistien a l'escola de partit instal·lada a Capri amb la col·laboració de Màxim Gorki i dirigida per Bogdànov (4).

Delen també que Lenin era un ignorant en qüestions de filosofia (cosa que el mateix Lenin va admetre en una carta a Gorki d'aquesta època). Era l'any 1909, el de l'aparició de Materialisme i Empirio-criticisme. La discrepància política posava ja en primer pla diferències de concepció del món que, contra el que havien pactat Lenin i Bogdànov temps enrera, tendien a agreujar-se irreparablement (5). La mateixa interacció de motivacions polítiques i filosòfiques és visible en els comunistes neopositivistes que, vers els anys 20 i 30, recolliren la doble herència de Bogdànov -- l'herència de l'empirio-criticisme i la de l'esquerranisme o extremisme (6)-- i acabaren també fora del partit internacional, però en les noves condicions i amb les noves conseqüències i manifestacions de ceguesa recíproca pròpies del període estalinista. Anton Pannekoek, el representant potser més característic de "l'esquerra dels consells", era com la totalitat dels dirigents d'aquesta tendència, un intel·lectual distingit, astrònom de sòlida reputació. Des d'abans de la I Guerra Mundial havia estat en polèmica amb la direcció de la socialdemocràcia. El 1914 Lenin havia intentat posar-se en relació amb ell, mogut per un article de l'holandès sobre La fallida de la II Internacional. Dues dècades més tard, el 1938, Pannekoek publicava la contracrítica més sistemàtica dedicada fins avui als escrits de Lenin sobre l'empirio-criticisme des de posicions no dominades pel pensament burgès. El motiu crític fonamental de Pannekoek és alhora filosòfic i polític: Lenin és filosòficament un materialista burgès perquè la revolució que havia de realitzar era una revolució burgesa. El mecanicisme d'aquesta afirmació causal, sorprenent en un científic d'afeccions filosòfiques analítiques i de bastant d'elegància intel·lectual com era Pannekoek, el llegim literalment en el seu text: "En tant que lluita contra l'absolutisme, els grans i l l l i t la lluita fou a Rússia sem-

blant a la que hagueren de lliurar la burgesia i la intel·lectualitat de l'Europa central i occidental el segle XIX. Per això apareixen en Lenin els mateixos arguments i les mateixes concepcions bàsiques que en aquella època mogueren a l'Occident els esperits en la forma del materialisme burgès; Lenin se sent essencialment emparentat amb els portadors del materialisme burgès. Però a Rússia era la classe obrera qui havia de fer aquesta lluita; per això l'òrgan d'aquesta lluita hagué d'ésser un partit socialista que es proclamés marxista i prengués del marxisme el necessari per a una revolució russa /.../ Per això Lenin del seu materialisme en digué marxisme i cregué que el seu materialisme era marxisme" (7). L'esquema crític de Pannekoek té alguna justificació si es refereix només a Materialisme i Empirio-criticisme (únic text filosòfic de Lenin que sembla conèixer el seu contradictori), i potser també sigui útil per a promoure la consciència crítica sobre la Història de la URSS. Però el seu mecanicisme (que el situa molt per dessota de l'anàlisi de la realitat de Lenin, capaç des de molt aviat de riure's estrepitosament de qui encarregués a la història revolucions "pures" segons esquemes deterministes) i la seva inaplicabilitat a posteriors documents leninians sobre filosofia li lleven interès per a la comprensió del pensament de Lenin.

D'altra banda, tampoc no és aquesta l'única feblesa dels comunistes neopositivistes de la dècada de 1930, ni dels comunistes empirio-criticistes de la de 1900. En la majoria de casos ells mateixos cometeren els errors que denunciaven en la crítica de Lenin. Pannekoek, per exemple, rebutja el prejudici provincial pel qual Lenin identifica fideisme amb agnosticisme. Però en la mateixa frase en què ho fa incorre al seu torn en aquesta deformació cultural particularista, en negar que pugui haver-hi un pensament teològic basat en la concepció pràctico-antropològica de les lleis científiques (8).

El més important és que els mateixos empirio-criticistes i després neopositivistes resulten en aquella època incapaços --tant com Lenin-- de pensar i dir clarament allò que estan fent. Ells també formulen erròniament, el propi treball intel·lectual com a enunciat directe sobre el món. Les paraules següents de Bogdànov, citades per Lenin (ME 113), ho mostren prou bé: "El caràcter objectiu del món físic radica en el fet que existeix no sols personalment per a mi, sinó per a tothom / "fals", acota Lenin aquest passatge, "el món existeix independentment de 'tothom' / i té per a tothom una determinada significació, la mateixa que per a mi, segons la me-

posició escrivint: "En resolució, el món físic és l'experiència posada en concordança, l'experiència socialment harmonitzada, en una paraula, l'experiència socialment organitzada". El desenvolupament de Bogdànov té el gran interès d'assenyalar un camí d'aportació marxista a una sociologia complementària de la teoria analítica de la constitució dels conceptes empírics (o no empírics). Però la seva formulació (amb el verb "ésser" usat ingènuament, amb "físic" per "fiscalista" o "de la física") ignora ella mateixa la diferència entre la tasca específica de l'anàlisi de l'experiència pura i l'enunciat filosòfic material. La mateixa confusió apareix en els escrits de col·legues de Bogdànov llegits per Lenin. Aquest cita a Materialisme i Empiriocriticisme les paraules següents de Basàrov: "El principi de la despesa mínima d'energia que Mach, Avenarius i molts altres posen com a base del coneixement, és /.../ sens dubte una tendència marxista en la teoria del coneixement" (ME 158). Els neopositivistes dels anys 20 i 30 reproduïen bàsicament aquest motiu. Korsch parla del "punt de vista resolutament materialista en què es basa la filosofia neopositivista" (9) i Pannekoek explicita el tema de la manera més suggestiva: "La condensació d'una multitud de fenòmens en una fórmula breu, en la llei natural, és posada per Mach com a principi d' 'economia del pensament' ". Es podria pensar que una tal reconducció de la teoria abstracta a la pràctica del treball (científic) hauria d'ésser simpàtica precisament a un marxista. Lenin, però, no hi entengué res" (10).

Potser només Antonio Labriola i Gramsci es van anticipar a aquest text de Pannekoek en la percepció de la naturalesa pràctica de l'activitat (el treball) intel·lectual. Aquest reconeixement es deu a Pannekoek. Però, deixant de banda que l'observació és incidental en ell i no sembla tenir conseqüències sistemàtiques, la crítica mateixa hi és fora de lloc. Allò que calia veure i apreciar ja en Mach i Bogdànov no era pas la tendència filosòfica, ni tan sols els "simpàtics" conceptes analítics (d'adequació discutible), sinó la descoberta d'un nou treball intel·lectual, de l'anàlisi interna, per exemple, que, per reglamentar el funcionament dels llenguatges científics, redueix la noció d'objectivitat a la d'intersubjectivitat, o la d'axioma evident a la de simplicitat, o eficàcia deductiva, o "economia de pensament". Moltes d'aquestes nocions han estat ja abandonades, fins i tot en el treball analític que en fou el terreny propi i originari. Però eren apreciables (i la seva intenció científica ho continua essent) com a instruments destinats a traduir les afirmacions generals i materials

exacte i inequívoc. Dir que aquest treball intel·lectual és materialista o que és capaç de suscitar simpaties materialistes és ignorar la qüestió, és, en el fons, prendre els enunciats empírico-analítics per enunciats sobre el món (a la manera del text citat de Bogdànov), amb la qual cosa tenim no pas l'anàlisi de les teories, no pas la "crítica de l'empíria", sinó el neopositivisme com una filosofia més, de tipus tradicional. També d'aquest neidealisme, com de l'idealisme del XIX, n'aprenem una cosa important: l'idealisme de Hegel va consagrar una percepció millor de la història; el d'empiriocriticistes i neopositivistes incautamente especulatiu s ha afavorit una percepció millor de l'estructura i el funcionament de les teories científiques. Però com a tesis sobre el món, segons les llegí Lenin i segons ells mateixos es llegiren aleshores, tots ells cauen, sense cap "barroeria", dins un concepte d'idealisme que és també corrent en la cultura acadèmica.

Avui dia, d'altra part, són conegudes ja limitacions del mateix treball analític que justifiquen la imputació d'escolasticisme sumàriament dictada per Lenin. L'atenció exclusiva a l'estructura teòrica de la ciència, fins i tot quan no s'hi mesclen ambigüament afirmacions metafísiques de naturalesa tradicional, resulta una rêmora escolàstica per a la investigació real. El reconstructor analític de teories tendeix a considerar com a tasca seva el bastir un edifici teòric tancat amb els elements que té a disposició en cada cas. D'aquesta manera tendeix a ignorar-hi les llacunes del coneixement, o a declarar irresolubles o absurds els problemes no resolts o no formulables amb el llenguatge que ell sistematitza. Lenin percebé que la tendència a prendre la instrumentalitat analítica per substància del coneixement pot acabar barrant el camí a la investigació de la realitat. Així escrivia l'any 1908: "El materialisme planteja clarament la qüestió no resolta, amb la qual cosa empeny a la seva resolució i promou ulteriors investigacions empíriques. El machisme, que és un ideal confús, confon la qüestió i l'aparta del camí dret/.../" (ME 35). En la pàgina següent mostra com era alhora aguda i esmussada la seva estimació: "No cal dir que aquestes construccions verbals no són difícils, car són construccions merament verbals, buida escolàstica destinada a introduir de contraban el fideisme". La "ignorància filosòfica" de Lenin, per usar l'expressió de Bogdànov, li fa reduir la nova escolàstica a la vella. Lenin no aprecia la novetat de l'anàlisi basada en el tema de la reconstrucció o "constitució" (com diria després Carnap) de determinats universos del discurs. Lenin no filosofa tècnicament sinó tàcticament; no formalment sinó mate-

que en la filosofia acadèmica, el perill de l'escolasticisme (per nou que sigui) que amenaça la teoria analítica del coneixement.

abans

De tota manera, el camí més directe cap a la comprensió del treball teòric més abstracte de Lenin no passa pas per la insistència en aquest actiu del seu compte amb els neopositivistes, sinó, al contrari, per l'autocrítica amb què el mateix V. Ilitx revisà després la seva polèmica filòsofica de 1908-1909.

LES CONSIDERACIONS AUTOCRÍTQUES DE LENIN ALGUNES DE LES SEVES INTERFERÈNCIES

Lenin, en efecte, s'havia anticipat als seus crítics. Quan aprofundeix la seva coneixença de Hegel (1914-1916), arriba a formular-se i tot la crítica principal que més endavant li adreçaran Pannekoek i Korsch: "A començaments del segle XX els marxistes criticaven els deixebles de Kant i de Hume més aviat a la manera de Feuerbach (i de Büchner) que a la de Hegel" (11). L'allusió a si mateix és inequívoca pel sentit generalitzador del terme "marxistes" i per la indicació cronològica (Materialisme i Empiriocriticisme fou escrit el 1908). També val la pena d'observar que Lenin ha substituït la seva anterior afirmació d'una ascendència berkeleyana directa del machisme per la tesi correcta d'una tradició kantiana. En relació amb aquestes rectificacions assenyallem el fet que Lenin fon ara la seva recusació de l'empiriocriticisme molt més hegelianament: l'empiriocriticisme serà culpable de subjectivisme, d'allò que Hegel anomenava "mal idealisme" (C 222).

Però ja el 1908, quan escrivia Materialisme i Empiriocriticisme, Lenin sabia que estava acomplint una tasca elemental, una divulgació combativa que considerava necessària en una època d'ofensiva de les ideologies irra-

nants. Lenin exposa en aquest llibre que Marx i Engels no s'havien vist en la necessitat de reblar i difondre les actituds materialistes elementals perquè havien viscut en una època en què la classe obrera no coneixia la influència idealista que representen ara, en la seva opinió, els bolxevics empiriocriticistes. Lenin, per la seva banda, es considera obligat a una campanya bàsica, in diferent al risc de vulgarització del qual Marx i Engels, diu, pogueren allunyar-se (ME 46, 52). (Quant a la resta, ja a Materialisme i Empiriocriticisme Lenin demostra saber força coses que la crítica de Pannekoek poss implícitament entre les seves ignoràncies, com, per exemple, la importància de Dietzgen, on que Engels havia criticat el mecanicisme dels anteriors materialistes (ME 300).

Quant a la imputació de dogmatisme, enunciada sobre tot per Korsch (12), Lenin no tenia per què autocriticar-se. El sentit de la cèlebre frase de Què fer? "Sense teoria revolucionària no hi pot haver tampoc moviment revolucionari" (13) és precisat per a l'àmbit de les opinions filosòfiques mitjançant algunes declaracions del mateix Lenin: després d'aparèixer els Assaigs sobre filosofia del marxisme de Bogdànov, la Neue Zeit -- l'òrgan de la socialdemocràcia alemanya -- profetitzà la descomposició del grup bolxevic per les discrepàncies filosòfiques; Lenin contestà a les planes de Proletary que "les opinions filosòfiques dels membres del partit són independents de llurs opinions polítiques" i que "les discussions que hi pugui haver sobre aquest tema no han de tenir abast polític" (14) Aquests eren els termes de l'acord amb Bogdànov, fins que es trencà amb ocasió de la disputa sobre la política bolxevic davant la III Duma. Lenin documenta aquest punt -- i enuncia un comportament no gens propi d'un "dogmàtic" -- en una carta a Gorki de febrer de 1908: "Per l'estiu i la tardor de 1904 Bogdànov i jo ens vam unir definitivament com a bolxevics i vam estipular una coalició tàctica, la qual tàcitament passava per alt la filosofia com una esfera neutral; aquesta coalició durà tot el període de la revolució /de 1905/ i ens donà la possibilitat de posar en pràctica en la revolució mateixa la tàctica de la socialdemocràcia revolucionària (= bolxevisme) que, segons la meua profunda convicció, era l'única adequada" (15).

El pensament filosòfic posterior de Lenin no podria recollir tal qual la "neutralització" de la filosofia que practicà els anys 1904-1908. Cal tenir en compte, però, que ja el 1908, quan l'aliança amb Bogdànov s'ha trencat ja no considera simplement neutral l'"esfera" 1

de la filosofia, Lenin con que n és possible la neutralització, no pas sense perjudici, sinó encara amb profit polític revolucionari. Al mateix Materialisme i Empiriocriticisme, d'altra banda, Lenin precisà la seva concepció d'una conducta intel·lectual no dogmàtica ni renunciadora: "Una revisió de la 'forma' del materialisme d'Engels, una revisió de les seves tesis filosòfico-naturals, no és gens /.../ 'revisionista' en sentit corrent, sinó que, al contrari, és fins i tot una exigència indefugible del marxisme" (ME 241). (Una revisió de les tesis filosòfico-naturals d'Engels és una cosa, diguem-ho de passada, que la cultura estalinista no gosà fer, sinó després de la mort de Stalin i encara molt parcialment.)

Però l'element més interessant dels textos directament o indirectament autocrítics de Lenin és el fet que el mateix home de 1908, el mateix que identifica "barroerament" Mach amb Berkeley i Bogdànov amb Mach, és el lector poc fàcil d'acontentar que critica el treball del bolxevic empiriocriticista Xuliàtikov per la seva simplificació reductora del pensament filosòfic (16) o per la seva insensibilitat envers les diferències filosòfiques: "Endavant! Fica-ho tot dins el mateix sac! L'idealisme /de Berkeley/ el mateix que l'escepticisme /de Hume/. Tot 'correspon' a la manufactura! El company Xuliàtikov és simple, molt simple" (17).

Mentre revela, però, que les seves pròpies simplificacions no són només inadvertiments i ignoràncies (ja que en percep d'altres d'anàlogues), Lenin continua practicant-ne (encara alguns anys més tard farà de Mach un mer calc parcial de Kant — C 109) i desfogant la seva intemperant fúria antiacadèmica contra els "pallassos de càtedra" (ME 119). Aquesta complicació obliga a cercar algun sentit conscient, una intenció precisa en el tracte expeditiu que dona Lenin a tradicions i textos filosòfics. La polèmica político-ideològica no és prou per a explicar les pròpies simplificacions excessives, ja que ell mateix no concedeix aquesta justificació a Xuliàtikov.

LA NOCIÓ LENINIANA DE FILOSOFIA

Lenin recorda que la "limitació" la "barroeria" i és

evident que preveu una crítica en aquests termes-- es troben ja en els escrits de Marx i Engels: "Entorn d'aquests dos contraris fonamentals /materialisme i idealisme/ volten totes les observacions filosòfiques de Marx; des del punt de vista de la filosofia dels professors, el seu defecte consisteix precisament en aquesta "estretesa" i "unilateralitat". En realitat, precisament en aquesta ignorància conscient dels ambigus projectes de reconciliació de materialisme i idealisme està el gran mèrit de Marx, el qual avança per un camí filosòfic rigorosament determinat (ME 228). Anàlogament a propòsit de l'estil filosòfic divulgador d'Engels: "Quan els nostres machistes se sorprenen de llegir en Engels que el tret bàsic diferenciador del materialisme consisteix a prendre com a primera la natura, no pas l'espirit, això demostra, senzillament, com són de poc capaços per a distingir entre les tendències filosòfiques de real importància i el joc dels professors amb l'erudició i les paraules retorçades" (ME 150).

La noció d'"ignorància conscient" es pot usar per a entendre la manera de filosofar de Lenin, igualment que ell la usa per a entendre la de Marx. El punt comú, que Lenin formula més explícitament, és la visible concepció de la filosofia com a ideologia en el sentit de Marx. Alguns anys després, llavors que la lectura de Hegel promogué la definitiva maduració de les idees filosòfiques de Lenin, aquest dibuixà en el seu assaig sobre Marx (1914) un quadre que és molt instructiu sobre el lloc sistemàtic en què ell situa la filosofia. Lenin es proposa en les primeres planes d'aquell assaig "traçar, abans d'exposar el contingut principal del marxisme, o sigui, la doctrina econòmica de Marx, un breu resum de la seva concepció del món en general (OE I 28). Lenin entén que la "concepció del món en general" de Marx (i del marxisme) comprèn les parts següents: el materialisme filosòfic, la dialèctica, la concepció materialista de la història i la lluita de classes. Com que Lenin escriu repetidament que la filosofia de Marx és el materialisme, caldrà entendre-hi que la filosofia és només una "part" de la "concepció del món". El característic d'aquesta part és la seva naturalesa primordialment ideològica, car respecte a ella "no basten per ells sols arguments i sil·logismes", sinó que "en això /la disputa materialisme-idealisme/no es tracta d'arguments teòrics". El fixisme amb què Lenin contempla la història de la filosofia s'explica per aquesta concepció de la filosofia com integralment ideològica: una cosa que és pura ideologia no pot pas canviar substancialment, si nó només d'embolcall, mentre persisteixin les actuals

surds", "galimatias pretensios i xarlatanesc", "els innumbrables intents de 'descobrir' una 'nova' 'línea' en la filosofia, inventar una 'nova orientació', etc" (ME 327). I per això és tan irreverent amb l'"ociosa filosofia dels professors". D'altra banda, la filosofia no és pas l'únic integralment remès a l'àmbit de la ideologia, sinó que el mateix succeeix amb la "teoria general de l'economia política": "De cap d'aquests professors que en els terrenys especials de la química, de la història, de la física poden subministrar els treballs més valuosos no podem creure'n ni una sola paraula així que es tracta de filosofia. Per què? Per la mateixa raó per la qual no hem de creure tampoc ni una paraula de cap professor d'economia política, capaç de subministrar els més valuosos treballs en el terreny de la investigació empírica especial, així que es posa a parlar de la teoria general de l'economia política. Puix que aquesta última és una ciència que en la societat moderna no és menys de part que la teoria del coneixement. En general, els professors d'economia política no són més que els dependents de comerç distingits de la classe capitalista, i els professors de filosofia són els dependents de comerç distingits dels teòlegs" (ME 334).

La completa inclusió de la filosofia en l'àmbit ideològic en sentit estricte (no pas en el sentit genèric de sobrestructural) degué plantejar a Lenin el tema de la "superació" i "abolició" (*Aufhebung*) de la filosofia. No sembla pas que Lenin l'hagués mai tractat substantivament, encara que alguns aspectes del tema sí que són explícits als seus escrits. Per això pot ésser convenient un examen de la tradició marxiana d'aquesta temàtica.

Marx tractà el tema de la filosofia (no pas temes filosòfics en general, ni el tema conjunt de la ideologia) en l'època de l'orientació definitiva del seu pensament. El text més important per a aquesta qüestió--el pròleg al que havia d'ésser una Aportació a la crítica de la filosofia del dret hegeliana (1844)-- permet de comprendre per què en anys posteriors Marx posposà, com d'interès secundari, el tractament de temes filosòfics. El pensament de Marx en aquet text --l'únic, d'altra part, prou complet sobre el problema aquí discutit-- es complica per la intricació de consideracions generals amb d'altres de particulars. El punt de partida d'aquesta reflexió de Marx sobre la naturalesa i la funció de la filosofia, en aquells anys previs a la fase revolucionària de 1848, és la situació político-social d'Alemanya. Actuen aleshores al país -- en la minoria culta

--Marx en diu el partit polític pràctic" -- creu que per a fer la revolució a Alemanya (l'enderrocament de l'ancien régime) cal passar per "la negació de la filosofia"; l'altra-- "el partit polític teòric", fill de la filosofia clàssica alemanya i en el qual el mateix Marx es comptava fins poc temps abans -- no veu "en la lluita actual més que la lluita crítica de la filosofia contra el món alemany", i entén la revolució com a realització de la filosofia. En tots dos partits Marx hi troba veritat, però només veritat parcial. El Partit pràctic, que "proclama amb raó", concedeix Marx, "la negació de la filosofia", pateix una "visió limitada" per la qual "no inclou la filosofia mateixa dins l'àmbit de la realitat alemanya". Marx apostrofa els del partit pràctic: "Demaneu que es parteixi dels gèrmens reals de la vida, però oblideu que el vertader germen vital del poble alemany no ha crescut fins ara més que dins el seu crani. En una paraula: no podeu abolir la filosofia sense realitzar-la" (18). Enfrontant-se després amb el partit teòric, Marx que acaba d'acceptar el seu principi de revolucionar el món per mitjà de la realització de la filosofia, en crítica que no tingui en compte que "la filosofia que ha existit fins ara pertany ella mateixa a aquest món i n'és el complement per bé que ideal". Per això, els resultats revolucionaris que el partit teòric, com el pràctic, es proposa d'assolir exigeixen "la negació de la filosofia que ha existit fins ara". Però aquesta negació no significa pas la substitució d'una filosofia per una altra, sinó "la negació de la filosofia com a filosofia". A aquesta precisió se gueixen els mots finals del desenvolupament: "El defecte fonamental d'aquest partit /el teòric/ es pot reduir al següent: cregué poder realitzar la filosofia sense abolir-la". (MEW I 384).

La "filosofia com a filosofia" és, doncs, per a Marx un repertori d'ideals, com se sol dir, o sigui, un repertori d'objectius o finalitats, que no són percebuts com a tals (segons indica la ceguesa de tots dos partits revolucionaris respecte a ella), sinó com una peculiar coneixença que aquests revolucionaris sense clara consciència tracten de negar (perquè no és coneixença de la realitat vertadera) o de realitzar (perquè no representa la realitat "autèntica" o valuosa). La funció de l'edifici ideològic que és la filosofia pot ésser reaccionària (quan el quadre ideal es dona com a transcendent, o com a ja realitzat, quan afirma que "tot el real és racional") o revolucionària (quan afirma que tot el racional ha d'ésser). En tots dos casos el seu portador és una falsa consciència. La "filosofia com a filosofia" és formula ió líptica d'estadis de vida social no asso 17

lits. Però la "filosofia com a filosofia ignora la seva pròpia naturalesa i els fets que la fonamenten o que ella reflecteix (és ideologia en sentit estricte, falsa consciència), i es presenta com a sistema del saber, com a sistema de la ciència. En el moment en què es destrueixin els fets socials que fonamenten la necessitat a què és sotmesa la misèria social de fabular-se com a saber (i com a d'altres coses que se'n deriven: genialitat, intuïció, etc.), la filosofia deixarà d'ésser necessària. Per això realitzar la filosofia és abolir-la. Però com que les condicions de la caducitat de la "filosofia com a filosofia" no es presenten sinó en el futur que la mateixa filosofia programa amb falsa consciència, abolir (realment) la filosofia és realitzar-la.

La notable expressió "filosofia com a filosofia" no sembla haver estat objecte de més desenvolupament per part de Marx, el qual, des de molt poc després d'escriure el text recordat, es dedicarà exclusivament a preparar la realització-abolició de la falsa consciència filosòfica mitjançant la investigació científica dels fonaments reals de la revolució i mitjançant l'acció revolucionària pràctica.

Engels arrodoní molt més tard aquests fonaments de Marx en distingir entre el conjunt de filosofemes o proposicions especulatives sobre el món i la societat (identificable amb allò que Marx anomenava "la filosofia com a filosofia") i l'activitat, també filosòfica, que opera sobre el coneixement i la pràctica d'una manera crítica (19)

El fet que la reflexió de Marx sobre la naturalesa i la funció de la filosofia fos desencadenada per la "misèria alemanya", per l'avançament del pensament ideològic alemany respecte a la realitat social alemanya, complica la lectura del text principal, però no en limita l'abast: la filosofia en si, com la religió, és per a Marx no sols "opi", sinó també "sospir" (MEW I 378)(20), reflex invertit i anticipació, falsa consciència en el doble aspecte. Per això l'esquema analític aplicat a la filosofia s'utilitza també, en el mateix text de Marx, per a descriure la naturalesa de la crítica de la religió: "L'abolició de la religió com a felicitat il·lusòria del poble és l'exigència de la felicitat real del poble. La comminació a abandonar les il·lusions sobre el seu estat és l'exigència d'abandonar un estat que necessita il·lusions" (MEW I 379). En el cas de la religió, el desenvolupament no fa al·lusió important a les condicions alemanyes. És clar que la formulació religiosa de la "felicitat real" molt més fantasiosa que filosòfica,

que Marx faci servir maneres de dir "lització de la religió". Però el sentit de l'abolició-realització (Aufhebung) és essencialment el mateix en tots dos casos.

Aquest és el fonament marxista de la remissió que Lenin fa de la filosofia al camp de la ideologia, de la falsa consciència. No sembla pas que Lenin hagués conegut el text principal de Marx, sinó tan sols les pàgines, més genèriques, de La ideologia alemanya i l'arrodoniment, molt més expeditiu, del tema per Engels. Però la coherència del pensament era prou per a conduir-lo per la línia central de la seva tradició.

Que una consciència -- la filosofia o una altra -- si gui "falsa" no implica pas necessàriament la falsedat dels seus continguts. Falsedat de la consciència, en el sentit de la doctrina marxiana de les ideologies, és falsedat de la intenció o orientació conceptual de la consciència, falsedat de la seva totalitat. Una consciència pensa, per exemple, continguts que reflecteixen part d'una situació, però els entén com a reflex de la totalitat. O bé pensa les limitacions que ella mateixa sofreix dins la societat capitalista, però les projecta com a limitacions pròpies d'una naturalesa humana immutable: és una consciència falsa amb continguts (parcialment) veritables. Per això hi pot haver veritat científicament aprofitable al si d'ideologies, inclusivament "ideologies científiques", segons una expressió de Lenin. La mateixa filosofia podria ésser una ideologia científica, o seria la ideologia científica, en el cas que la filosofia fos encertada. La interpretació del concepte leninista de filosofia oferta recentment per Louis Althusser contrasta amb aquesta reflexió: Lenin, pensa Althusser, "defineix" "l'essència última de la pràctica filosòfica com una intervenció en el domini teòric. Aquesta intervenció revesteix una forma doble: teòrica, per la formulació de categories determinades; pràctica, per la funció d'aquestes categories. Aquesta funció consisteix a 'traçar una línia de demarcació', dins el domini teòric, entre idees declarades adequades i idees declarades falses, entre el científic i l'ideològic" (21). "La filosofia", precisa Althusser, "representaria la política /.../ prop de les ciències i, viceversa, la científicitat en la política, prop de les classes en lluita" (22).

En la mesura que la descripció d'Althusser sigui exacta, hi haurà una contradicció en la noció leniniana de filosofia, si és que també es basa en l'afirmació que la filosofia per a Lenin és, sobretot, ideologia. La fo-1

namentació d'aquesta segona tesi ha estat documentada amb paraules del mateix Lenin. I la justificació de la tesi d'Althusser pot ésser relacionada amb la noció engelsiana de filosofia com a crítica (noció coneguda per Lenin) o de l'observació de la pràctica filosòfica de Lenin, com fa el mateix Althusser. L'ambigüitat epistemològica de la falsa consciència, la seva capacitat de veracitat en els elements, garanteix l'autenticitat real d'aquesta contradicció, garanteix que es tracta d'una contradicció en el sentit de la tradició Hegel-Marx, no pas en el de la lògica formal.

Malgrat això, el fet que Lenin arrossegui aquesta contradicció -- almenys el 1908-1909 -- suscita la pregunta de si considerarà el marxisme i tot com a ideologia. El principal buit que Althusser encara ha d'omplir per als lectors del seu assaig sobre Lenin (a part el buit intel·lectualista que veiem en el fet que, segons Althusser, la filosofia representa la lluita de classes no més en la ciència, i no pas també en l'art, en la moral i, en general, en tots els camps tradicionalment visitats pels filòsofs) és precisament la resposta a aquesta qüestió. Sense respondre-hi, la interpretació del concepte leninià de filosofia no pot ésser sinó formal. Perquè sigui més que això cal precisar (emprant el suggeriu lèxic d'Althusser) com exerceix el filosofar de Lenin aquella representació de la lluita de classes en la ciència (23). El mateix Lenin ha donat resposta a la qüestió amb tota la "unilateralitat", l'"estretesa" i la "barroeria" imaginables: "La filosofia del marxisme es el materialisme" (OE I 62).

Així tindríem una situació relativament senzilla i clara: el marxisme conté (almenys) un element ideològic en el terreny del qual els arguments no són decisius. Aquest terreny és la "filosofia com a filosofia" que hi ha en el marxisme tal com l'entén Lenin el 1908; la forma de "filosofia com a filosofia" anomenada "materialisme filosòfic".

Pero Lenin d'ençà de 1913 va complicar aquesta situa

NDEIX LES

SEVES NOCIONS

FILOSÒFIQUES

En el mateix assaig Tres fonts i tres parts integrants del marxisme apareix una altra manera de dir que planteja nous problemes, amb la resolució dels quals s'avança cap a l'aclariment del problema abans proposat: si l'element ideològic de la falsa consciència és també essencial al marxisme, com ho és a la filosofia tradicional i acadèmica, malgrat que el marxisme tingui -- a més de la possibilitat general de continguts vertaders (igual que qualsevol altra construcció ideològica) -- l'autotransparència que suposa la mateixa doctrina de les ideologies. Lenin diu, doncs, en aquell assaig no solament que la filosofia marxista és el materialisme, sinó també que "la filosofia de Marx és el materialisme filosòfic acabat", en el sentit de consumat o perfect. Aquesta expressió es troba a la pàgina següent a la que conté l'altra manera de dir més senzilla. Materialisme filosòfic, sense altra adjectivació, és en Materialisme i Empiriocriticisme -- i, en general, en tots els escrits de Lenin -- materialisme elemental, bàsica presa de posició en filosofia del coneixement: "Materialisme", llegim a les primeres planes de Materialisme i Empiriocriticisme (ME 15) "és el reconeixement dels objectes en si, o dels objectes fora de l'esperit; les idees i sensacions són còpies o reproduccions d'aquests objectes. La doctrina oposada (idealisme) diu: els objectes no existeixen 'fora de l'esperit; són combinacions de sensacions'". La naturalesa molt abstracta d'aquesta definició del simple materialisme filosòfic -- tan formal que recorda l'estil de les conceptuacions d'Althusser considerades més amunt -- encara destaca més llavors que Lenin defineix la categoria bàsica d'aquesta filosofia, el concepte de matèria: "La matèria és una categoria filosòfica per a designar la realitat donada a l'home en les seves sensacions /.../ Per això dir que un tal concepte pot resultar 'antiquat' és xerrameca infantil, absurda repetició dels arguments de la reaccionària filosofia de moda" (ME 118-119). Sembla clar que Lenin cerca en la gran abstracció d'aquest concepte una defensa per a la motivació materialista filosòfica. (Aquest n'és el terme -- 'materialisme filosòfic' -- en una època en què encara no havia esdevingut corrent insistir en una distinció en

principal novetat que es produeix concernent a això en el pensament de Lenin és l'aparició d'un comportament intel·lectual literalment contraposat a aquest refugi en l'abstracció. La nova orientació tendeix més aviat a fonamentar el pensament en un criteri o principi de concreció. El canvi es produeix en l'època de més intens estudi de Hegel, en la època en què Lenin parla de "materialisme acabat" o consumat.

Materialisme acabat és per a Lenin, d'entrada, mate materialisme que es desenvolupa, com ell diu, "fins a dalt", fins a la comprensió de la història: és complementació de la doctrina general materialista del coneixement amb el materialisme històric. Això és el que més sovint és recordat de la idea leniniana del materialisme acabat. Però la idea té una conseqüència important: el coneixement històric-polític és coneixement de concrecions, de particulars formacions històric-socials, de classes determinades, de processos singulars, d'"universalitats concretes" o "totalitats concretes". En les seves lectures de Hegel Lenin acota repetidament l'aparició d'aquest "principi de la concreció" del materialisme consumat, que el diferencia de l'abstracció del materialisme filosòfic, del materialisme del segle XVIII. La insistència amb què Lenin recalca la tesi hegeliana de la realitat de l'aparença (Schein) té a veure també amb aquest principi de la concreció. Principi de concreció és també principi de totalitat, mentre que el característic de l'abstracció és la fragmentarietat. Estudiant la Lògica de Hegel Lenin anota: "El conjunt de tots els aspectes del fenomen, del real, i llurs relacions (recíproques), això és el que compon la veritat" (C 162).

Els Quaderns filosòfics documenten que fou l'estudi de Hegel allò que permeté a Lenin de formular-se definitivament aquest pensament. Però en els seus escrits de teoria política i de pràctica política trobem l'explicació que la suggestió hegeliana fructifiqués de seguida en el seu pensament. A l'estudi sobre l'Imperialisme, per exemple, Lenin observa que "les definicions com a tals" tenen per als fins del seu treball "una significació només condicionada i relativa", per la impossibilitat en què ens trobem per a copsar-hi totalitats concretes. (Aquí s'origina un motiu que serà molt present en tota l'obra de Lukács.) Pel juliol de 1917, en un moment molt tens i decisiu de la seva reflexió política de responsable revolucionari, no li sembla pas un malbaratament demanar als seus companys atenció a consideracions de mètode de "materialisme acabat": "La substitu-

ció del concret per l'abstracte és un dels pecats capitals, un dels pecats més perillosos que es puguin cometre en una revolució" (OE II 206). La coneixença de la totalitat concreta, de la integritat particular i singular d'una situació -- i no solament la seva classificació categorial -- és d'importància decisiva per a un revolucionari: la seva acció ha d'ésser coherent amb el desenvolupament històric general, però no es pot realitzar sinó en la concreta singularitat d'una situació. La urgència objectiva per al revolucionari de l'elevació de la totalitat concreta a objecte més buscat del coneixement explica l'entusiasme de Lenin en ensopegar amb la formulació filosòfica del tema en els textos de Hegel. Immediatament s'adona que el principi de concreció vertebrava la major obra de Marx. Llegint en Hegel que la Lògica "no és l'universal abstracte, sinó l'universal que encarna en si la riquesa del particular", Lenin anota breument: "cfr. El Capital". I tot seguit escriu, emmarcant el seu apunt entusiàstic: "Fórmula magnífica!! 'No solament l'universal abstracte, sinó l'universal que encarna en si la riquesa del particular, del singular (tota la riquesa del particular i del singular!) !! Très bien" (C 81) (24).

La realització de la "idea bàsica" de Hegel en l'obra de Marx -- no pas en el sentit de la realització d'una intuïció, sinó en el de l'assoliment d'una aspiració de "mètode" -- degué ésser per a Lenin una època molt important en l'època en què es va concloure la seva formació filosòfica. Al final dels seus apunts sobre el desenvolupament de Hegel a propòsit de l'essència en el llibre III de la Ciència de la Lògica, Lenin pren una nota, l'emmarca i hi fa una acotació amb una altra també emmarcada. La formulació de totes dues notes no és pas precisa, però, tenint en compte les característiques de l'anotació, allò que diuen té molta importància per a ell: /.../ la idea bàsica /de Hegel/ és genial: la idea del vincle universal, multilateral, viu, de tot amb tot, i del reflex d'aquest vincle /.../ en els conceptes humans, els quals, a la vegada, han d'ésser calibrats, treballats, flexibles, mòbils, relatius, vinculats entre ells, units en les oposicions, amb el fi d'abastar l'univers /.../ I l'elaboració purament lògica? Das fällt zusammen /Això coincideix/. Totes dues han de coincidir, com la inducció i la deducció al Capital" (C 121).

El principi de la concreció, o de la totalitat concreta, il·lumina en aquest text la noció d'allò que Lukács anomenaria més tard "mètode lògico-genètic" o "genètico-sistemàtic" i que consideraria essencial al pensament. La funció d'aquest concepte consisteix 23

a sostenir el programa del coneixement de les totalitats concretes sense haver d'apel·lar als procediments que els filòsofs idealistes alemanys, Schelling i Hegel, proposaren per a la seva realització: la intuïció intel·lectual o l'absolutització mistificadora del subjecte coneixedor en la seva identificació amb l'objecte. En la formulació de l'objectiu Lenin pot recollir literalment les clàssiques formulacions hegelianes en les quals el terme "mètode" és usat de manera imprudent, inadmissible per a qualsevol activitat científica i només útil potser per a un artista romàntic. Així, per exemple, Lenin aplaudeix: "Car el mètode és la consciència de la forma que revesteix el propi moviment interior del seu contingut i tota la resta de la pàgina /.../ bona explicació de la dialèctica". I després afirma, pel seu compte, parafrasejant Hegel, que el mètode és "el contingut en si, la dialèctica que li és inherent, que dóna l'impuls a la seva progressió" (C 79)(25). Però en el pensament de Lenin aquestes maneres de dir signifiquen en realitat l'aspiració del coneixement, no pas el seu procés. En contraposició amb l'irracionalisme de la intuïció schellingiana i a diferència de la Ró mistificadora hegeliana, el principi de la concreció és en Lenin regulador o programàtic, mentre que el principi instrumental, el principi de mètode en sentit estricte, és el de l'abstracció i l'anàlisi: "En aixecar-se del concret a l'abstracte, el pensament /.../ no s'allunya pas de la veritat, sinó que s'hi acostava" (C 142). Lenin sap i admet tranquil·lament allò que l'ansia mística de Schelling i la tossuderia teològica de Hegel semblen resoludes a no admetre de cap manera: "L'home no pot copiar = reflectir = reproduir enterament la natura com a tot, en la seva 'totalitat immediata': l'únic que pot fer és acostar-s'hi eternament, produint abstraccions, conceptes, lleis, un quadre científic de l'univers, etc." (C 151). Aquesta convicció --molt probablement adquirida en Engels, com ho suggereix el lèxic-- és el que mou Lenin a donar importància en els Quaderns filosòfics al procés històric del coneixement. També li fa evitar el salt a l'irracionalisme, a l'explícit, intuicionista, o al latent de Hegel, ja que aquest és un risc comú a totes les tendències que en un sentit o altre, ni que sigui en sentits ideològics contraposats, aspiren a desplaçar l'abstracció com a culminació i repòs del coneixement. Però l'evitació del risc deixa Lenin davant l'ulterior problema de si també ell pot dir alguna cosa més --com els filòsofs idealistes-- sobre la concreció del coneixement, o si la renúncia a la intuïció intel·lectual ha de significar que no es pot anar (en la teoria) més enllà de la metàfora engelsiana de la asymptota que

En la seva darrera temporada d'estudi filosòfic sistemàtic, tot llegint les Lliçons d'Història de la Filosofia de Hegel, Lenin descriu concentradament el problema: "La significació de l'universal és contradictòria: l'universal és inert, impur, incomplet, etc., etc., però no es sinó una etapa cap a la coneixença del concret en la seva totalitat" (C 232). La coneixença del concret s'ha d'aconseguir per mitjà de la interacció dialèctica de les diverses notícies abstractes, generals; ha de recórrer a abstraccions per anar envoltant el singular, perquè no hi ha capacitat d'intuïció intel·lectual: "El moviment del coneixement devers l'objecte no pot procedir sinó dialècticament: retrocedir per saltar millor (saber)" (C 232). Però hi ha, en efecte, un salt qualitatiu, car la suma d'abstraccions que donaria el concret és infinita. La dialèctica del coneixement del concret requereix un element més, un altre principi a afegir als d'abstracció i concreció. Aquest principi nou (afegint una metàfora més a les d'Engels i Lenin) una funció de catalitzador, promotor del salt qualitatiu: ha de fer reaccionar les diverses (no pas infinites, bé que nombroses) abstraccions ja aconseguides per tal que cristal·litzi el coneixement del concret. El nou (i últim) principi de la concepció leniniana del coneixement és el principi de la pràctica. El mateix Lenin el va introduir amb una metàfora semblant a la del catalitzador. En els apunts que acabem de citar, Lenin descriu l'aproximació dialèctica a l'objecte imaginant una sèrie de "línies que s'encreuen i se separen, cercles que es toquen". I en aquesta xarxa d'aproximació hi ha "punts nodals", nusos que l'articulen i la sostenen: "Knotenpunkt /punt nodal/ = pràctica de l'home i de la història humana" (C 232).

El principi de la pràctica, que així se situa com a instància resolutòria -- o, almenys, última -- de la filosofia leniniana del coneixement, té també les seves arrels en la consciència revolucionària. Ja l'any 1908 Lenin havia presentat aquest tema en un context polític: "¿ No és obscurantisme de separar curosament la teoria de la pràctica? (ME 181). En el seu estudi sobre Marx (1914) exposava que aquest "consagra durant tota la seva vida /.../ una intensa atenció a les qüestions de la tàctica de la lluita de classes del proletariat. Totes les obres de Marx /.../ ens ofereixen en aquest aspecte una documentació valuosíssima /.../ Per a Marx, i amb raó, el materialisme despulat d'aquest aspecte era un materialisme a mitges, unilateral, sense vida" (OE I 49) (Materialisme "acabat" és materialisme basat en els principis de la concreció i de la pràctica.) En general, Lenin proposa el principi de la 25

pràctica sinó el que ha rebut de Marx i d'Engels (26). Però aquesta estimació del seu treball en aquest camp no és adequada més que si s'aplica només a la fase del pensament filosòfic de Lenin anterior a 1914. Aleshores Lenin entén el principi de la pràctica d'una manera que no presenta novetat particular: aplicant-lo com a principi de verificació, l'usa fins i tot, alguna vegada, amb una certa ingenuïtat, en funció (impossible) antipositivista (27). Però (com en el cas del principi de concreció) a partir de 1914-15 la intensa ocupació amb la filosofia hegeliana obre a Lenin la perspectiva conscient d'una altra funció del principi de la pràctica. Els punts d'arrancada de la nova reflexió de Lenin estan probablement en els paràgrafs 213 i 225 de l'Enciclopèdia hegeliana, i encara més directament en el pas de La Ciència de la Lògica en el qual Hegel introdueix la noció d'"activitat", perquè la Idea no és solament idea del Verum, de la veritat, sinó també idea del Bonum, del bé. Lenin pràctica una reducció dels conceptes transcendents de la tradició (pròpiament, de l'ús que en fa Hegel), amb la qual cosa obre camí cap al seu efectiu: "La idea és el coneixement i l'aspiració (el voler /de l'home/. El procés del coneixement (passatger, finit, limitat) i de l'acció transforma els conceptes abstractes en objectivitat consumada" (C 162). Amb una incapacitat, realment gens acadèmica, de percebre el mèrit propi --allò que està aportant al marxisme amb la seva reducció materialista d'aquesta inspiració rebuda de Hegel--, Lenin anota que "tot això", la comprensió de la pràctica com a consumació (no tan sols verificació) del coneixement "està en el capítol 'La idea del coneixement (capita)' --capítol III--, o sia, que sense cap dubte la pràctica constitueix per a Hegel un esglai en l'anàlisi del procés del coneixement, i precisament com a pas a la veritat objectiva ('absoluta' per a Hegel). Marx enllaça, doncs, directament amb Hegel en introduir el criteri de la pràctica en la teoria del coneixement: cfr. Tesis sobre Feuerbach" (C 174).

La introducció feta per Lenin del principi de la pràctica en el procés del coneixement d'una manera que sobrepassa la funció que té en la verificació no implica cap pragmatisme. El principi de la pràctica no està destinat a cloure el problema de la veritat a falta d'argumentació o dada suficient. De la mateixa manera que el principi de concreció no comporta al pensament de Lenin la caiguda en un intuicionisme, el de la pràctica no el converteix en un pragmatisme: "El punt de vista primer i fonamental de la teoria del coneixement ha d'ésser el punt de vista de la vida i de la pràctica. I aquest

perquè des del principi deixa de banda les innombrables extravagàncies de l'escolàstica dels professors. No cal dir que en aquest punt no es pot oblidar que el criteri de la pràctica, per la seva naturalesa mateixa, no pot mai confirmar ni refutar completament cap representació humana. També aquest criteri és prou 'indeterminat' per a /impedir/ que les coneixences humanes esdevinguin un 'absolut', però al mateix temps és prou determinat per a dirigir una lluita despietada contra totes les varietats d'idealisme i d'agnosticisme" (ME 131 132).

En resolució, el principi de la pràctica, que apareix com a realitzar del postulat de concreció, no compleix la seva funció "catalitzadora" o "nodal" per la via místico-idealista de la identificació de subjecte i objecte --com ho pensaria, en canvi, Lukács en el seu primer marxisme (28). Però sí que ha de realitzar el nucli racional de la utopia idealista: Lenin recull el desenvolupament hegelian sobre la Idea del Bé, a La Ciència de la Lògica, i el resumeix així: "Aquesta Idea és superior a la de coneixement que acabem d'examinar, car té no solament la dignitat d'allò general, sinó també la d'allò real per excel·lència". Acota aquest passatge i hi escriu la rèplica o proposició paral·lela en la seva pròpia concepció: "La pràctica és superior al coneixement (teòric), ja que té no solament la dignitat d'allò general, sinó també d'allò real immediatament" (C 175).

D'aquesta reducció de Lenin n'és peça clau el parèntesi (teòric). La pràctica és superior al coneixement teòric (al sistema d'abstraccions), però ella mateixa és fase del coneixement sense adjectius, i precisament és la fase que el consuma en cada cas, en cada exercici de conèixer: "El coneixement teòric ha de presentar l'objecte en la seva necessitat, en les seves relacions universals, en el seu moviment contradictori, an- und- für-sich /en-i-per-a-si/. Però el concepte humà no aferra 'definitivament' aquesta veritat objectiva del coneixement /.../ sinó quan el concepte es fa 'ésser-per-a-si' en el sentit de la pràctica" (C 174) (29). La pràctica és la consumació del coneixement: la seva consumació, no sols la seva aplicació i la seva verificació. O bé, si es prefereix no ultrapassar la formulació habitual que diu que la pràctica és la verificació del coneixement caldrà entendre que verificació és arribada del coneixement al concret "ésser en si i per a si" de l'objecte i del coneixedor, al "real immediat", "no solament a la dignitat d'allò general", que és el que entenen que verifica la verificació en l'accepció corrent del terme. 27

Materialisme acabat és materialisme amb els principis de la concreció i de la pràctica. Coneixement acabat és la realització del principi de concreció per la pràctica. Aquest coneixement no és pas "acabat" en el sentit d'un repòs definitiu, com en el cas de la intuïció idealista romàntica, que compleix una funció homòloga de la del principi de la pràctica en el marxisme de Lenin; però sí que ho és en el sentit que cada operació íntegra de coneixement ha de culminar en la copsació de la "totalitat concreta" "en el sentit de la pràctica", en lloc de considerar-se culminada, segons la ideologia acadèmica, d'arcaica tradició esclavista, en la contemplació de les màximes abstraccions transcendents, en la teoria pura. El lloc clau que ocupa el principi de la pràctica en la noció marxista i leninista de coneixement és una manifestació característica de materialisme dialèctic: el seu sentit és el d'un "ateisme" epistemològic que desemmascara el vell prejudici identificador de coneixement i abstracció, coneixement autèntic i coneixement teòric (=abstracte). La noció presenta a vegades en el text de Lenin un aspecte ètic, s'hi presenta com a decisió de valorar com a culminació i gaudi del coneixement la "crystal·lització" concreta que resulta de la combinació de les notícies abstractes per la mediació de la pràctica, tot negant aquesta estimació a la contemplació dels primers principis i motors. Un ethos de cis mundaneïtat impera en la concepció leniniana del coneixement, i s'hi manifesta a vegades curiosament, atribuïnt, per exemple, a "por" el vol dels filòsofs cap a urànies nocions abstractes (30).

SOBRE LA SUPERACIÓ DE LA FALSA CONSCIÈNCIA FILOSÒFICA

L'aprofundiment de les seves nocions filosòfiques els anys 1914-1917 conduí a Lenin a un context --el materialisme "acabat", caracteritzat pels principis de la concreció i de la pràctica-- que continuava essent filosòfic en alguns dels sentits que aquest adjectiu té en la història (31) La noció de materialisme acabat en

el sentit que hem intentat dilucidar és la principal aportació de Lenin al marxisme, si ara deixem de banda la transcendència ideal de la seva acció pràctica revolucionària, en la qual Gramsci i Lukács van veure la producció intel·lectual més gran de Lenin. Com escriu Lukács amb laconisme concloent: "El materialisme històric és la teoria de la revolució proletària /.../. Mesurat amb aquest criteri, Lenin és el pensador més gran que ha produït des de Marx el moviment obrer revolucionari" (32). El mateix Lenin cregué trobar ja explícits en Marx i Engels tots els elements de la norma intel·lectual que és el materialisme acabat. Més veritat és que Lenin sotmeté el llegat de Marx i Engels (en aquesta temàtica) a una accentuació que donà com a fruit l'explicitació de nocions a tot estirar incoades en la producció literària de Marx i Engels (33).

D'altra banda, la mateixa aportació material o pràctica revolucionària de Lenin té a veure amb els dos principis que componen el materialisme consumat, els principis de la concreció i de la pràctica. Així ho ha vist Lukács, ja en l'admirable assaig de 1924. Veu, per exemple, que el mètode de Lenin en la problemàtica de l'estat consisteix a haver emprès "el camí cap a la decisió concreció del problema" (34). O reconeix que la teoria leniniana de l'imperialisme és, com a teoria pura, inferior a les produccions de Hilferding i de Rosa Luxemburg; però explica que, enfront d'aquests, "la superioritat de Lenin --gesta teòrica incomparable-- consisteix en el fet d'haver assolit enllaçar concretament i totalment la teoria econòmica de l'imperialisme amb totes les qüestions polítiques del present" (35).

Segurament té interès d'insistir en la notable contradicció, aparent almenys, entre l'essencial del marxisme de Lenin --el materialisme consumat en la concreció per la pràctica-- i el formalisme extrem de formulacions filosòfiques seves. L'abstracció "materia" és en aquest sentit característica. La motivació de les formulacions abstractes de Lenin en el camp del "materialisme sense consumir" és palesa: és tractar d'armar de tal manera la professió de materialisme filosòfic que l'actitud resulti inatacable. Amb aquest fi cal fer --pensa Lenin-- que "matèria" sigui una categoria no susceptible d'alteració conceptual, que mai no pugui "resultar anacrònica". Per aquest camí s'arriba a la tesi que "l'única propietat de la materia al reconeixement de la qual està obligat el materialisme filosòfic és la propietat d'ésser realitat objectiva, d'existir fora de la nostra consciència" (ME 250-251). Aquesta vacuïtat--que novament fa pensar en la filològica autenticitat leni-29

niana del formalisme de la interpretació d'Althusser—és, però, inútil per als seus fins, car aquesta "única propietat" resulta perfectament satisfeta també per la Idea de Hegel, pel Déu de Spinoza i per d'altres nombrosíssims absoluts.

Però la tendència mateixa a enunciar certes tesis filosòfiques (ideològiques) quasi purament formals té arrels profundes en el pensament de Lenin: és una tendència "natural", encara que el mateix Lenin no sembla tenir claredat en aquest punt. La seva "naturalitat" --és a dir: la seva coherència amb les motivacions del pensament de Lenin-- consisteix en el fet que el materialisme consumat, el principi de la pràctica com a consumació del coneixement, en entendre qualsevol enunciat com instrument, és en principi l'abolició-superació (Aufhebung) de qualsevol filosofar entès com a posició de filosofemes, de proposicions materials filosòfiques (per tant ideològiques). Aquest és el sentit del cèlebre text dels Quaderns filosòfics: "De la intuïció viva al pensament abstracte, i d'aquest a la pràctica. Tal és el camí dialèctic del coneixement del vertader, del coneixement de la realitat objectiva" (C 142). La segona clàusula és essencial perquè dona l'abast de la primera: el retorn a la pràctica no és sols aplicació del coneixement, sinó també coneixement ella mateixa, consumació dialèctica del coneixement. Els enunciats generals (entre d'altres els filosofemes) no són consumació d'un coneixement dialèctic. Són buits.

Aquest text manifesta la separació respecte a Hegel, la negació per la dialèctica de Lenin de les motivacions de la dialèctica hegeliana. L'apunt en qüestió és una nota requadrada, precedida per una afirmació (anti intuïcionista) del valor de l'abstracció en el coneixement. I allà on Hegel posa l'Absolut per superar l'abstracció, Lenin enuncia el principi epistemològic de la pràctica. La dialèctica de Lenin se separa de la de Hegel en la mesura que el seu concepte del concret (inclouent-hi la màxima totalitat, pensada com a concreció), el coneixement de la qual és cercat amb el retorn a la pràctica, no és l'Absolut. La construcció d'un concepte no-hegelianista de la concreció és la peça decisiva de la concepció dialèctica de Lenin, el rebuig de la noció d'Absolut. La concreció coneguda de Lenin no és mai definitiva, absoluta, sinó només i sempre una base per a la intervenció pràctica. En el caràcter només relatiu de la concreció coneguda, del resultat del coneixement en cada cas, es fonamenta la reconeixença que el mateix coneixement és un procés real desenvolupat en un temps real,

no hegelianista, perquè el subjecte no serà mai ni l'objecte ni l'Absolut. D'aquí és desprèn la possibilitat no-hegeliana d'un autèntic criticisme científic.

L'orientació del principi leninista de concreció, resultat en la pràctica en lloc d'ésser-ho en l'Absolut, reproduceix un gir de pensament típic de Marx: utilitzar, deformant-los, els conceptes bàsics de Hegel, per a evitar la postulació d'Absolut que era, en canvi, la inspiració hegeliana.

La constant reconducció del pensament a una cismundaneïtat governada pel principi de la pràctica determina una pràctica filosòfica, una manera de filosofar, que no consisteix a assentar filosofemes, sinó a viure una conducta mental feta d'esforç de conèixer i voluntat de transformar. Aquesta pràctica intel·lectual tan essencialment caracteritzable per la negativa a satisfer-se en cap transcendència --tampoc en la del teorema o filosofema-- és realització d'un marxisme no-ideològic, no pas producte de la falsa consciència. És inversemblant que en la misèria intel·lectual o obnubilació causada per la lluita de classes el marxisme realment viscut per les consciències tingui aquesta naturalesa. Però el vertader sentit marxista i leninista dels enunciats que es presenten com a filosofemes consisteix realment en el fet d'ésser descripcions més o menys adequades de la conducta pràctico-intel·lectual al·ludida. Això explica l'enigmàtica i furiosa obsessió antireligiosa de Lenin: l'afirmació d'ateisme és probablement la més òbvia formulació ideològica de l'actitud cismundana significada pel principi de la pràctica en la teoria del coneixement. L'energia antireligiosa de Lenin reflecteix el fet que aquella actitud penetra totes les manifestacions de la conducta, a partir de la manera d'entendre el coneixement. L'"unilateral", el "violent" ateisme de Lenin no és pas un element secundari de la seva obra ni de la seva personalitat: és expressió de la mateixa motivació del seu pensament i de la seva conducta.

Manuel Sacristan

(Traducció de F.V.)

NOTES

1. Vittorio STRADA, "La polemica con V period sulla scienza e la rivoluzione", Il Contemporaneo 1970, núm. 9, pàgs. 25-27.

2. Louis ALTHUSSER, Lénine et la philosophie, Paris 1969, pàg. 19.

3. Materialismus und Empiriekritizismus, trad. al., Stuttgart 1952, pàg. 97.
Els textos de Lenin són citats d'una enrevoltada heterogeneïtat d'edicions que el lector podrà disculpar si té en compte com es forma una biblioteca marxista a Espanya --o, almenys, com es formava una biblioteca marxista a Espanya entre 1950 i 1962. Materialisme i Empiriocriticisme sempre és citat segons aquesta edició alemanya, amb la sigla ME seguida del número de la pàgina.

4. Gérard WALTER al seu Lénine, Paris 1950, dedica alguna atenció a l'escola de partit de Capri Veg. també l'article de V. Strada abans citat.

5. Però sense les conseqüències que aquestes ruptures van tenir--o van cobrir com a pretextos-- a l'època de Stalin: Lunatxarski, el membre més fantasiós del bolxevisme positivista de començaments de segle, inspirador de la idea del socialisme com a "construcció de Déu" (i excel·lent exemple primerenc de la facilitat amb què el positivista deposa nocturnament la seva sobrietat diürna), fou als inicis de la URSS un dirigent molt influent en la política cultural. Sobre Bogdànov, V. Strada escriu, loc. cit. pàg. 26: "Durant tots els anys vint, fins a la seva mort -- que es produí tràgicament el 1928 quan, essent director de l'Institut per a la transfusió sanguínia, practicà en el seu propi cos un desgraciat experiment científic-- Bogdànov el màxim adversari filosòfic de Le 33

min, expulsat el 1909 del nucli bolxevic, va publicar a la Unió Soviètica els seus escrits filosòfics, era membre de l'Acadèmia Comunista i va intervenir bastant activament en la vida filosòfica i científica del país. La seva completa eliminació de les cròniques filosòfiques no es produí fins al període estalinista (ja a començaments dels anys trenta Bukhàrin fou acusat d'estar influït per les teories de Bogdànov), i aleshores se'l convertí en un pur flatus vocis amb el qual era invocat, per a exorcitzar-lo, un de tants esperits malignes que poblaven l'univers ideològic estalinista". L'expulsió dels bolxevics d'esquerra a què es refereix Strada és l'escissió del grup de redacció de Proletari pel juny de 1909. - La imputació d'influència de Bogdànov a Bukhàrin és tan barroera com solen ésser-ho les utilitzacions policiaques de les idees: el mecanicisme a què solia tendir Bukhàrin no té afinitat ideològica amb el criticisme relativament positivista de Bogdànov.

6. Quan es parla d'esquerranisme comunista dels anys vint se sol pensar avui en el pensament d'arrel especulativa hegeliana, característicament representat pel jove Lukács d'Historia i consciència de classe (1923). Però la identificació de les tendències positivistes o criticistes amb la dreta i de les hegelianitzants amb l'esquerra al si del moviment comunista és un prejudici. En l'extremisme d'aquells anys hi ha predominis de positivistes més o menys estrictes --Korsch, Pannekoek -- i de mecanicistes d'allò més elementals, com Bordiga.

7. Anton PANNEKOEK, Lenin als Philosoph (1938), ed. d'A. Schmidt, Frankfurt am Main 1969, pàg. 111. I això no és pas la culminació del determinisme de Panekoek, per a qui fins i tot és "clar que allò que Lenin entenia per marxisme, determinat com estava per la particular posició de Rússia respecte al capitalisme, ha d'ésser completament diferent del marxisme real, tal com aquest creix en el proletariat de països de capitalisme plenament desenvolupat" (op. cit., pàg. 112, cursiva meua). Poques maneres de pensar són tan burgeses com aquesta adialèctica reducció del materialisme històric a determinisme pseudo-divuitesc. Ernest Mandel ha

dirigents de l'esquerranisme dels anys 20, els quals "durant decennis anaven redactant llurs escrits revolucionaris a la nit, mentre que durant el dia es dedicaven a practicar l'astronomia o a construir ponts" (Bordiga és enginyer): vegeu E. MANDEL, "Lenin und das Problem des proletarischen Klassenbewusstseins", dins Lenin, Revolution und Politik, Frankfurt am Main 1970, pàg. 190. Potser aquestes circumstàncies expliquen la incoherència entre la capacitat intel·lectual de Pannekoek i la fragilitat de la seva crítica.

8. Cfr. PANNEKOEK, op. cit., pàg. 91.

9. A l'epíleg de PANNEKOEK, op. cit., pàg. 131.

10. PANNEKOEK, op. cit., pàg. 93.

11. Cahiers philosophiques, ed. per Emile BOTTEGELLI, Paris 1955. (Sigla: C).

12. "La cosa principal és que en cap circumstància, ni avui ni tampoc retrospectivament, podem fer la menor concessió a l'error bàsic inherent a la lluita filosòfica de Lenin contra el machisme, error que avui és fidelment repetit pels seus mitjans partidaris en la lluita contra els intents materialistes del positivisme científic. Aquest error consisteix a creure que el caràcter combatiu d'una teoria marxista revolucionària pot i deu sostenir-se per tots els procediments enfront de les influències afeblidores d'altres tendències manifestament hostils, incloent entre aquests mitjans l'exclusió de modificacions inevitablement imposades per la ulterior crítica i investigació científiques" (KORSCH, loc. cit., pàg. 135). Aquesta crítica, com intentem mostrar en el text principal no és fonamentada, i manifesta sobretot el fenomen corrent de la penetrant influència de les ideologies acadèmiques de moda entre els intel·lectuals revolucionaris, els quals generalment no arriben a trencar els vincles de respecte amb el món que produeix i consumeix aquestes modes. Ludwig von Mises s'hauria divertit força, si hagués conegut a- 35

va resoluda voluntat reaccionària, estava fent "intents materialistes" susceptibles d'aprofitament revolucionari.

13. V. I. LENIN, Obras escogidas en tres tomos, Moscou, trad. cast., vol. I, pàg. 137. (Sigla: OE, més xifra romana per a indicar el volum i xifra aràbiga per el número de la pàgina.)

14. Cfr. Gérard WALTER, op. cit., pàg. 175.

15. Vittorio STRADA, loc. cit., pàg. 26.

16. Xuliàtikov escriu: "El Déu de Leibniz és l'amo d'una empresa d'organització exemplar, i ell mateix n'és l'organitzador suprem". Lenin Macota: "xerrameca". (LENIN, Obras Completas, trad. cast. de la 4a ed. russa, vol. 38, pàg. 438.)

17. Ibid., pàg. 484.

18. MARX-ENGELS Werke, Berlin (DDR) 1966 i succ. vol. I, pàg. 384 (Sigla: MEW.)

19. Anti-Dühring, trad. cast., 2a ed., Mèxic 1968 pàg. 11. -- Si realment partim del materialisme històric de Marx, cal entendre que l'abolició/superació no pot ésser fruit d'un acte de l'esperit, sinó de la desaparició dels fonaments socials de la falsa consciència, la societat de classes estatalment organitzada.

20. "La misèria religiosa és alhora expressió de la misèria real i protesta contra la misèria real. La religió és el sospir de la criatura oprimida, el coratge d'un món sense cor, l'ànima d'una situació sense ànima. És l'opi del poble".

36 21. Louis ALTHUSSER, op. cit. pàgs 49-50

22. Ibid., pàg. 54.

23. El fet de mantenir-se dins una descripció ~~metodològica~~ formal del concepte leninià de filosofia permet a Althusser una de les verbalitzacions més suggestives del seu assaig: "La novetat que el marxisme introdueix en la filosofia és una nova pràctica de la filosofia. El marxisme no és una (nova) filosofia de la pràctica, sinó una pràctica (nova) de la filosofia" (ibid., pàg. 57). La plausibilitat d'aquesta formulació no ha d'amagar: l.r. que els autors aquí críticament al·ludits per Althusser--Labriola i Gramsci-- no pensaven pas que el marxisme era una filosofia; i 2n., que la descripció d'Althusser és formal, que es tracta de saber en què consisteix la nova pràctica i que per a aquesta pregunta els marxistes de la "prassi" tenien precisament una resposta d'interès: el filosofar del marxisme és el filosofar de la pràctica marxista (en genitiu subjectiu, no objectiu: de la pràctica, no sobre la pràctica), pràctica que es caracteritza per l'exempció d'ideologia, per ésser una manera "d'alliberar-se de la filosofia substantiva", com deia Labriola.

24. Cahiers, pàg. 81. La manera d'acotar "cfr. El Capital" suggereix que Lenin tingué en aquest moment una ràpida associació d'idees. Una "il·luminació" com aquesta sol pressuposar coneixements previs sobre el tema. Fa l'efecte que en la ràpida comprensió de Lenin hi actua el record de la interpretació de la interpretació del mètode ("inductiu" i "dialèctic") del primer volum del Capital donada per Engels a l'Anti-Dühring.

25. Cahiers, pàg. 79. En emprar el mot "mètode" per designar el desideratum cognoscitiu (per exemple: "mètode dialèctic"), molts autors marxistes provoquen una situació equívoca amb l'ús de "mètode" que és corrent en la ciència i en la tècnica (mètode=procidement normat repetible, doncs, idènticament per qualsevol de l'ofici). En aquest punt convindria una altra regulació del lèxic.

26 "Marx 1 1845 i Engels el 1888 i el 1892 in 37

trodueixen el criteri de la pràctica com a fonament de la teoria materialista del coneixement" (ME 126). Les obres al·ludides amb aquestes dates són, presumiblement, les Tesis sobre Feuerbach, el Ludwig Feuerbach d'Engels i els articles d'aquest Sobre el materialisme històric.

27. Per exemple, ME 129.

28. Història i consciència de classe (trad. cast. Mèxic 1969). Veg. la instructiva autocrítica retrospectiva de Lukács, escrita el 1967: ibid., pàgs. IX-XLI.

29. Cahiers 174. A aquesta formulació tan significativa segueixen unes paraules que podrien ésser una trivialitat poc oportuna, però també --donada la brevetat amb què se sol escriure els apunts-- indicació que el concepte de verificació ha d'ésser pensat d'una manera no corrent: "O sia, la pràctica de l'home i de la humanitat és la verificació, el criteri de l'objectivitat del coneixement".

30. Per exemple, C 221, 239, 240.

31. En dir que "la filosofia continuarà essent la filosofia" (ALTHUSSER, op. cit., 56) és enunciada una d'aquestes superveritats que no ensenyen gaire cosa, car són poques les activitats intel·lectuals que una o altra generació, des del segle VII abans de la nostra Era, no n'ha dit "filosofia", a Occident. Com totes les proposicions massa fàcils de provar, aquesta tampoc no diu gaire. L'eficaç formulació de Louis ALTHUSSER segons la qual la filosofia és una intervenció de la lluita de classes en la ciència (caldría afegir-hi: i en l'art, en la moral, etc.), i de la científicitat (i l'art, la moral, etc.) en la lluita de classes s'adequa molt bé al cas de Lenin. Però molts filòsofs, posant en entredit el caràcter de definició d'aquesta frase i en manifest l'excessiva veritat de l'altra recordada més t

32. G. LUKACS, Lenin, Studie über den Zusammenhang seiner Gedanken (1924), ara dins Werke, vol. I, Neuwied 1968, pàg. 522.- L'educació filosòfica de Lukács, que, per davall de les grans diferències quant a erudició i domini tècnic, coincideix amb la del Lenin madur a ésser una entusiasta recuperació de Hegel en sentit revolucionari, el pre disposà, evidentment, a escriure aquest assaig tan extraordinàriament penetrant, en la meua opinió el millor text breu que s'ha escrit sobre el pensament de Lenin.

33. Lenin no arribà, però, a generalitzar el concepte de pràctica per al punt en què més clarament presenten una insuficiència els escrits filosòfics d'Engels: els problemes de la pràctica teòrica o intel·lectual, que Bogdànov i els seus amics semblen haver copsat, en canvi, més o menys clarament. (No sabent rus, no m'és possible de jutjar-ne més que per les citacions que fa Lenin) Aquesta deficiència és la principal dificultat amb què topa la lectura de Lenin per Althusser, a causa de la sensibilitat del filòsof francès per aquests problemes que Lenin amb prou feines coneixia. (A aquesta sensibilitat devem, segurament, la majoria de coses que cal agrair a Althusser.)

34. Loc. cit., pàg. 564, cursiva meua.

35. Cal agrair a Lukács el servei d'haver indicat molt aviat el camí adequat per a la comprensió del pensament de Lenin, un camí que, després, per influència dels prejudicis tradicionals de la cultura superior, no ha estat sempre transitat. Lukács, en efecte, generalitzà ja els elements de la seva comprensió de Lenin amb una gran eficàcia de formulació: "Per al marxista l'anàlisi concreta de la situació concreta no s'oposa gens a la teoria 'pura', sinó que, al contrari, és la culminació de la teoria autèntica, el punt on es consuma realment la teoria i, doncs, muta en política" (549). La valoració que li mereix l'aportació de Lenin es desprèn d'aquesta consideració: "Com que la dialèctica no és cap teoria acabada que es pugui plic ls fets de la vida sinó que només 39

existeix com a teoria en aquesta aplicació, per aquesta aplicació, el mètode dialèctic ha sortit de la pràctica de Lenin més ampli, més ple i més teòricament desenvolupat de com el mateix Lenin l'havia rebut en l'herència de Marx i Engels" (587). Un breu homenatge a la primerenca penetració de Lukács ha de citar, per últim, la frase en què reuneix els dos motius bàsics del pensament de Lenin, la concreció i la practicitat: " Lenin és l'únic que ha donat aquest pas a la concreció del marxisme, ja completament pràctic" (525).

36. No cal dir que en aquest context "intuïció" no té el valor tècnic d' "intuïció intel.lectual" sinó tan sols el de coneixement o notícia sense analitzar, d'origen empíric.

000